

Derleyen ZAHRA ALİ • İslâmî Feminizmler

F minismes islamiques

  2008 La Fabrique  ditions

İletiŐim Yayınları 2027 • Politika Dizisi 124

ISBN-13: 978-975-05-1571-2

  2014 İletiŐim Yayıncılık A. Ő.

1. BASKI 2014, İstanbul

YAYINA HAZIRLAYAN Melike IŐık Durmaz

DIZI KAPAK TASARIMI Utku Lomlu

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Ayla Karadaĝ

BASKI ve CILT Sena Ofset • SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 38 46

İletiŐim Yayınları • SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletiŐim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

Derleyen ZAHRA ALİ

İslâmî Feminizmler

Féminismes islamiques

ÇEVİREN Öykü Elitez

*Bismillahirrahmanirrahim
Rahman ve Rahim olan
Allah'ın adıyla
İki ablam Noor ve Fatima'ya,
Al Houda'daki kız kardeşlerime
Ve Allah'a inanan tüm kız kardeşlerime.*

İÇİNDEKİLER

<i>Teşekkürler</i>	9
Giriş	
ZAHRA ALI.....	13

BİRİNCİ BÖLÜM **ALTERNATİF OKUMALAR**

İslâmî Feminizm: Nedir?	
MARGOT BADRAN.....	37
Özcülüğün Reddi ile Müslüman Düşüncenin Radikal Reformu Arasında	
ASMA LAMRABET.....	51
Müslüman Kadınlar ve Baskı: Kuran'dan Yola Çıkan Özgürlük Okuması	
ASMA BARLAS.....	65

İKİNCİ BÖLÜM
**FARKLI BAĞLAMLARDA KUTSAL METİNLER:
ULUS AŞIRI BİR HAREKET**

Avrupa’da Müslüman Feminizm: “Metinsel Aktivizm” ve Ulus Aşırı Niteliği	
MALİKA HAMİDİ	91
Gerçekleştirilememiş Bir Proje: İran’daki Müslüman Kadınların Eşitlik Arayışı	
ZİBA MİR-HOSSEİNİ	101
Dinî Yasa Altındaki Malezya’da Kadın Hakları Müzakereleri	
ZAINAH ANWAR	127
İslâmî Feminizm ve Bilginin Üretilmesi: Devrim Sonrası Mısır’dan Manzaralar	
OMAIMA ABOU-BAKR	147

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
**DİSKURLAR VE UYGULAMALAR:
BASKININ KARŞISINDA
YER ALAN MÜSLÜMANLAR**

Cinsiyetçilik ve Irkçılık Karşıtlığı: Fransa’da Yaşayan Müslüman Bir Kadının Seçtiği Yol	
SALDA KADA ile söyleşi	167
Kadın Hakları, İslâmî Düşüncenin Yenilenmesi ve Suriye’deki Pasifist Hareket	
HANANE AL-LAHAM ile söyleşi	179
Sonuç: Feminizmi Sömürgeci Kurtarmak ve Yenilemek	
ZAHRA ALİ	193
YAZARLAR	201

Teşekkürler

Düşüncelerimin ve savunduklarımın gelişimine pek çok kadın ve erkeğin katkısı oldu... Burada ortaya konan düşünce, uzun yıllardır, özellikle *Al Houda* (Rennesli Müslüman Kadınlar Birliği) ve *Présence musulmane* (Müslüman Varlık) dinamikleriyle dahil olduğum kolektif bir hareketin ürünüdür.

Bir süre *Collectif des féministes pour l'égalité*'de de (CFPE) (Eşitlikçi Feministler Kolektifi) eşitlik için mücadele ettim. Oldukça öğretici bir dayanışma deneyimiydi ve öğrendiklerimin en azından bir kısmını bu kitap aracılığıyla bu toplulukta yoldaşıma ve kız kardeşlerime aktarmak isterim.

Geçtiğimiz üç yılda, özellikle Bağdat'ta ve Şam'da tanıştığım, bana çok şey öğretmiş ve vermiş olan, içtenlik ve cesaret örneği bütün o kadınlara da çok şey borçluyum.

Teşekkürlerim elbette her şeyden önce aileme; ruh eşim ve sırdaşım olan anneme ve iki ablama, dayanağım ve teselim olan iki ağabeyime gidiyor.

Allah'a inanan kız kardeşlerim, *Al Houda*'daki kız kardeşlerim, sizlere ne kadar borçlu olduğumu yalnızca Allah bilir. Hem iyi hem kötü anlarımda yoldaşım oldunuz, bana esas

olanı ve sağduyuyu hatırlattınız. Bu kitap, size olan sevgimin ve minnetimin kanıtıdır: Fadma, Cindy, Sounnia, Chamous, Ahlem, Virginie, Najate ve diğerleri, Béatrice, Fozia, Fatima, Hayet Ablarım ve benim için birer sabır ve sebat örneği olan herkes.

Özellikle sana, özgürlük ve adalet savaşçısı sevgili Mari-ah, her şey için teşekkürler! Yollarımızı kesiştirdiği ve kaderlerimizin birleştirdiği için Allah'a asla yeterince teşekkür edemem.

Sevgili beit Lahlali ailesine duyduğum minneti, Khallè Houda ile 'Amou Said'e ve altı kızına olan tüm sevgi ve hayranlığımı sözcüklerle ifade etmek çok zor. Khadija'ya tüm savaşlarımda, o önemli anlarda, dinginlik ve şefkatle yanımda olduğu için; Fatima'ya cömertliği ve sadık sevgisi için; Aicha'ya cesur projelerinde başarılar dileyerek teşekkür ediyorum.

Lila ve Souad Lamrani, sevgili "güzel" kız kardeşlerim, güveniniz, desteğiniz ve yardımınız için teşekkürler; siz istikbalimizsiniz. İnşallah daha uzun süre birlikte yol alacağız.

Pierre Guivaudon, Julian Michelet, Tiphaine Monange, çevirileriniz için çok teşekkürler.

Güvenleri ve yüreklendirmeleri için *La Fabrique* yayınlarına teşekkürler. Özellikle Stella Magliani-Belkacem'e bu çalışmaya olan inancı ve desteği için teşekkür ediyorum.

Bağdat, 10 Mart 2012

Hız. Muhammed'in eşi Ümmü Seleme, bir gün ona dedi ki: "Neden *Kuran*'da erkeklerden bahsedildiği gibi biz kadınlardan da bahsedilmiyor?" Aynı gün, Peygamber, öğle namazı sırasında minberinin üstünden duyurdu: "Ey hepiniz! İşte Tanrı'nın *Kuran*'da dedikleri: 'Nihayet Rabbları, onlara icabet etti: Birbirinizden meydana gelen sizlerden; gerek erkek olsun gerek dişi olsun, çalışanın işini boşa çıkarmam. Hicret edenlerin, yurtlarından çıkarılanların, benim yolumda işkenceye, hakarete, ziyana uğrayanların, muharebe edenlerin ve öldürülenlerin suçlarını elbette örteceğim, Allah katından mükafat olmak üzere; onları altlarından ırmaklar akan cennetlere koyacağım. Sevabın en güzeli, Allah katındadır.'"

(3. sure [Al-i İmran], 195. ayet)

(Ebu Cafer Taberî ve İbn Kesir'in tefsirlerinden.)

Giriş

ZAHRA ALI

Feminizm ve İslâm sözcüklerinin bir araya gelmesi, yalnızca “Öyle bir şey var mı?”, “Mümkün mü?” sorularını doğuruyor. Oysaki “kadın”, “feminizm” ve “İslâm” sözcüklerini bir araya getiren tüm sorgulamalar, bu sorunun apaçıklığını yıkarak işe başlamalıdır. “İslâm’da kadın” meselesinin ele alınması, günümüzde Müslüman kadınların “statüsünün” ve İslâm ile cinsiyet eşitliği arasında var olabilecek uyumun sorgulanması, tarih boyunca yapılmış bir hazırlığın ürünüdür. “Musevilikte kadın”ı o kadar sık tartışmıyoruz, orada burada “Hıristiyanlıkta kadın” meselesinden bahsedildiğini görmüyoruz. Ancak bu durumun Museviliğin yahut Hıristiyanlığın kutsal metinlerine, hele Hıristiyan ve Musevi kadınların kuzeyde veya güneyde yaşamalarına göre değişen yaşam şartlarına bağlı olmadığı kesindir. Dolayısıyla yalnızca Müslüman kadınların dinleriyle tanımlandığı göze çarpıyor. Bu da İslâm’a kadınların yaşam şartları üzerinde temel bir etki atfettiğimiz anlamına gelir. Daha genel olarak, çok farklı dilleri ve kültürleri olan ve birçok kıtaya yayılmış olan bu ülkeleri “Müslüman dünya” sözüyle tanımlı-

yoruz. Görüldüğü kadarıyla, “Müslüman dünya”dan ve “İslâm’da kadın”dan bahsetmek, apaçık bir gerçekten yola çıkıyor; İslâm’a ve Müslümanlara yönelik basmakalıp fikirlerin ve önyargıların yayılmasına yol açıyor. Çoğunluğu Müslüman olan ülkelerin sosyolojik çeşitliliğini ve karmaşıklığını, aynı zamanda sosyoekonomik ve tarihî faktörleri hor görerek çoğu insan, İslâm’ı “Müslüman dünya”nın “az gelişmişliğinin”, “arkaizminin” ve “geri kalmışlığının” temel sebebi sayıyor. Bunun en açık kanıtı, Müslüman kadının –elbette tekil, çünkü tüm Müslüman kadınlar birbirine benzer– bu toplumlarda hüküm süren gericiği gösteren eşitsiz “statüsüdür”.

Bu çalışma, günümüzde kadınlar ve İslâm üzerine yapılan tartışma ve müzakereleri şekillendiren oryantalizm ve ırkçılıkla uyumsuzluk içindedir. İkili karşıt yaklaşımları kırmakta ve yapı sökülme yoluyla konunun başlangıç noktasının (tüm feminizm ve İslâm okumalarının bağımsızlaştırılması) önemini kesinleştirmekte, bir yandan da konunun karmaşıklığını ortaya koymaktadır. Yani mesele, baskın feminist düşünce tarafından dayatılan soruları cevaplamak değil, Müslüman feministlerin dünyasına girerek onların eşitlik sorusunu nasıl sorduklarını onların kendi yöntemleri, ifadeleri ve problematikleriyle görmektir. Aynı şekilde, İslâmî düşüncenin ve Müslüman kadın ve erkeklerin feminist doksanın ortaya koyduğu (dayattığı) meselelerde nasıl konumlandığını ifade etmekten ziyade, İslâmî dini çerçevede ve İslâm’ın önemli bir sembol olduğu bağlamda, cinsiyet eşitliği meselesine dair bir düşüncenin ve tavrın nasıl düşünüldüğünü, ifade edildiğini ve geliştiğini göstermektir.

Fransa’da türünün ilk örneği olan, kendini İslâmî dini çerçevede içerisinde kadın haklarını savunmaya adanmış entelektüeller, araştırmacılar ve aktivistlerle görüşmelerin ve makalelerin derlendiği bu kitap, şunu doğrulama iddiasında:

Evet, bir *İslâmî feminizm* var ve daha bugün ortaya çıkmadı! Çoğu ilk kez Fransızcaya çevrilmiş olan yazarlarıyla¹ beraber bu metinler, Müslüman feminist hareketin temelini oluşturmuştur. Bu anlamda bu kitap, İslâmî-Müslüman feminizme bir giriş ve kadınlar, feminizmler ve İslâm arasındaki bağlantıyı kurma konusunda yeni bakış açıları sunan bir düşünme ve analiz etme dayanağı olarak görülebilir.

İngilizcede nispeten daha geniş bir kaynakça varken Fransızcada çalışmalar hâlâ oldukça az² ve akademik alan da mesele üzerine fikirlerin çoğunlukla sağduyunun ötesine geçemediği bu konuda açık düşünmeye feminist dünya kadar az yatkın. İslâmî feminizm tartışmalı bir konu. Bir yandan, feministler arasında, dinin, özellikle İslâm'ın kadınların özgürleşmesiyle çeliştiğini düşünenler tarafından yadsınıyor. Onlara göre, başta İslâm olmak üzere tüm dinler ataerkildir, dolayısıyla cinsiyet eşitliği mücadelesi, din ile arasına mesafe koymalıdır. Diğer yandan, birtakım Müslüman kadın ve erkekler bunu İslâm'ın Batılılaşması kabul etmekte ve Müslüman düşüncüyü her türlü dinamik yeniliğe ve yeniden yorumlamaya düşman olan tamamlanmış bir tablo olarak görmektedir. Yani Müslüman feminizm yine aynı engelle karşılaşmaktadır: İslâm'ı özünde dogmatik ve cinsiyetçi olan sabit bir gerçeklik; feminizmi ise örnek bir model, Batı'nın örnek modernliğinin simgesi olarak gören özcülük.

Bu çalışma, cinsiyet eşitliği için verilen mücadelenin Müslümanlığın savunusu için verilenle birleştirilmesi ihtimalini reddeden feminist doksaya ve Müslüman düşünce anlayı-

1 Margot Badran'ın makalesi hariç.

2 Şu yayınları selamlamak gerekli: bir giriş kitabı niteliğinde olan, 2006'da *Commission Islam & Laïcité* tarafından UNESCO'da gerçekleştirilen İslâmî feminizm konferansının raporu, *Existe-t-il un féminisme musulman?*, L'Harmattan, Paris, 2007; Stéphanie Latte Abdallah'ın çalışmaları, Stéphanie Latte Abdallah, "Le féminisme islamique aujourd'hui", *Critique Internationale*, S. 46, Ocak-Mart 2010; Stéphanie Latte Abdallah, "Des féminismes islamiques", *Revue des mondes musulmans et de la Méditerranée*, S. 128, Aralık 2010.

şının yenilenmesine, dinamikleşmesine ve dinî bilgi ve otoritenin kadınlar lehine yeniden yorumlanmasına engel olan İslâmî tutuculuğa alternatif oluşturacak okumalar sunarak bu meselelerin derinine inmeyi öneriyor. Söz hakkı verdiğimiz tüm aktivist araştırmacıların ortak noktası, İslâm'ı ve Müslümanlığı kadın hakları yanlısı tavırlarından korumaları. İslâm dininin temelinde eşitliğin olduğunu ve *Kuran'ın vahiy olarak nazil oluşunun* kadın haklarının teminatı olduğunu düşünüyorlar. Yani feminist tavırlarını hem İslâm *aracılığıyla* hem de İslâm için oluşturuyorlar ve bu duruşlarıyla feminizmi öncelikle boyunduruktan kurtararak ve evrenselleştirerek yeniden tanımlıyor, yaratıyor ve yorumluyorlar.

Bu kitap, özellikle sömürgeci feminizm ve *Black feminism*³ tarafından sürdürülen eleştirel feminizm geleneğiyle çağdaş yenilikçi Müslüman düşüncenin kesişiminde yer alıyor. Yalnızca araştırmacı erkek ve kadınlar için hazırlanmış olmaktan ziyade büyük bir kitleye hitap ediyor. Günümüzde kadınlar, feminizmler ve İslâm arasında bağlantı kurma yönemini ıralayan etnosentrizmden ve özcülükten bağımsız bir düşünce ve analiz geliştirmek isteyen, Müslüman olan ve olmayan kadın ve erkekler için bir düşünce aracı olmayı amaçlıyor.

Feminizm ile İslâm'ın kesişiminde

İslâmî feminizmin anlamını son yirmi yılda ortaya çıkmış olan yeni akademik ifadelerle sınırlamadan, feminist yapıya, yani Müslüman çerçevede erkek egemenliğinin reddine olan talebin uzun süredir var olduğunu söyleyebiliriz. Kadınların yeni yeni oluşan Müslüman toplumdaki rolleri-

3 *Black feminism* veya siyah feminizm 1960-1970 yıllarında Amerika Birleşik Devletleri'nde doğmuştur. Cinsiyetçiliğe ve ırkçılığa savaş ilan eden bu görüş, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki feminist harekete dahil olan siyahi kadınların kendine özgü bakış açısını ortaya koymaktadır.

ni ve statülerini protesto etmeleri ve sorgulamaya başlamaları, *Kuran*'ın vahiy olarak nazil olduğu döneme kadar iner. İlk halife Ebu Bekir es-Sıddik'in kızı ve İslâm'ın peygamberinin eşi Ayşe ve peygamber döneminde yaşamış başka kadınlar, kimi erkeklerin maşist tavırlarına ve kadınların maruz kaldıkları haksızlıklara açıkça karşı çıkmışlardır. En çok bahsedilen örneklerden birisi, Hz. Muhammed'in eşi Ümmü Seleme'nin *Kuran*'ın açıkça erkeklere hitap etmesi hakkında sorduğu soru ve vahyin özellikle yerine getirilen dinî görevlerin ödüllendirilmesi ve takdir edilmesi konusunda aynı şekilde kadınlara da direkt olarak hitap etmesi talebi olmuştur. Vahiy ile iki ayet⁴ şeklinde gelen cevap, Ümmü Seleme'nin ve cinsiyetler arasındaki eşitliğin *Kuran*'da geçmesi gerektiği konusundaki endişelerini dile getiren tüm kadınların talebini meşru kılacak ve karşılayacaktır.⁵ Aynı şekilde, Medine toplumu çok daha az ataerkildi ve kadınların toplumdaki konumuyla ünlüydü.⁶ Birçok hadis, Müslüman-

4 Ebu Cafer Taberî ve İbn Kesir'in tefsirlerinde (*Kuran* yorumu) belirtildiği üzere bunlar, 3. sure (Âl-i İmrân), 195. ayet: "Ve Rableri onların dualarını şöyle cevaplar: İster erkek ister kadın olsun, (Benim yolumda) çaba gösterenlerden hiç kimsenin çabasını boşa çıkarmayacağım: (Çünkü) hepiniz birbirinizin soyundan gelirsiniz. Zulüm ve kötülük diyarından kaçanlara, yurtlarından sürülenlere, Benim yolumda eziyet çekenlere ve (bu yolda) savaşmış öldürülenlere gelince; onların kötülüklerini mutlaka sileceğim ve onları, Allah'tan bir mükafat olarak, içinden ırmaklar akan hasbahçelere sokacağım: Zira mükafatların en güzeli, Allah katında olamdır" ve 33. sure 35. ayettir (Ahzab): "Gerçek şu ki Allah'a teslim olmuş bütün erkekler ve kadınlar, inanan bütün erkekler ve kadınlar, kendilerini adanmış bütün erkekler ve kadınlar, sözlerine sadık bütün erkekler ve kadınlar, sıkıntılara göğüs geren bütün erkekler ve kadınlar, (Allah'ın karşısında) güçsüzlüğünü anlayan bütün erkekler ve kadınlar, karşılıksız yardımda bulunan bütün erkekler ve kadınlar, nefsinin kontrol eden bütün erkekler ve kadınlar, iffetleri üzerine titreyen bütün erkekler ve kadınlar ve Allah'ı durmaksızın anan bütün erkekler ve kadınlar için, (evet,) bunlar(ın tümü) için Allah, mafiret ve büyük bir mükafat hazırlamıştır."

5 Vahiy döneminde kadınlarla ilgili anlatılar ve gelenekler için bkz. Abdel Halim Abou Chouqqa, *L'Encyclopédie de la femme en Islam*, Al Qalam, 1998.

6 Aynı zamanda Peygamber'in ve ikinci halifenin meşhur dostu Ömer bin Hat-tab şöyle demiştir: "Bizde, Kureyş halkında, erkekler kadınları yönetiyor. Ama el-Ensari halkında kadınlar erkekleri yönetiyor." Ve bir tartışma sırasında ka-

ların Medine'ye yerleşmesi sırasında gerçekleşmiş ve Mekke el-Ensari'nin halkının gelenekler ve kadınlara bakış konusunda Kureyş kabilesinden ayırt edilmesini sağlamış olan değişimin, Hz. Muhammed tarafından onaylandığını ve desteklendiğini bildirir. Daha sonraları Peygamber'in ölümünden sonra, buna bağlı cinsiyetçi gelenekleri sorgulayanların ve erkeklerin kadın hakları hakkındaki vahiyleri sorgulama isteğine karşı çıkanların sayısı artacaktır.⁷

Modern oluşumuna gelince, Müslüman toplumlarda, öncelikle 19. yüzyılda ortaya çıkan düşünsel reformcu Müslüman adı altında, daha sonra 20. yüzyılın başlarındaki milliyetçi ve sömürge karşıtı savaş ortamındaki toplumsal hareketler şeklinde, endojen bir feminizmin var olduğunu söyleyebiliriz. İslâm'da kadın hakları meselesi, ilk sırada Cemaleddin Afgani'nin öğrencisi Muhammed Abduh olmak üzere yenilikçi Müslüman düşünürler tarafından ortaya konmuştur. Cemaleddin Afgani ve daha sonra Muhammed İkbal, Müslüman düşüncenin dinamik algılanışına ilişkin, özellikle de hukuki bir araç olan içtihadın kullanımına dair, İslâm'ın kendi bağlamında (yeniden) düşünülmesini sağlayan temel bir düşünce ortaya atmıştır. Bu Müslüman *Nahda'sı* (Rönesans), kutsal kaynaklara (*Kuran* ve *Sünnet*) dönmeye ve eski bilginlerin fikirlerinin kutsallaştırılmasına son vermeye davet eden yeni bir görüşe sahipti. Bu görüşe göre, zaman ve tarih boyunca gelişmiş olan fıkıh (İslâmî içtihat ve kanun) ve Tanrı tarafından belirlenmiş ve *Kuran*'da dile getirilmiş faik kurallara karşılık gelen şeriat (kelime anlamıyla "yol") arasında fark gözeterek Müslümanları dine dair temel bilgileri edinmek için direkt olarak bu kaynaklara gel-

rısının ona cevap vermesinden hoşlanmayınca karısı ona şöyle demiştir: "Peygamber'in eşleri ona cevap verirken sen neden sana cevap verilmesinden hoşlanmıyorsun?" (Sahih-i Buhari ve Sahih-i Müslim tarafından bildirilmiştir.)

7 Bu konuyla ilgili bkz. Muhammed Akram al-Nadwi, *Al-Muhaddithat: The Women Scholars in Islam*, Interface Publications, 2007.

meye çağırarak gerekiyordu. Müslüman reformcular, insanlarca ortaya atılmış, sosyotarihsel bağlam tarafından belirlenmiş kural ve kanunlar ile Tanrı'nın uyulması mecburi olan ve sorgulanamaz kurallarının ayrı tutulmasını istiyordu. Bu elzem durum, Müslüman hukukun ve tefsirlerin (*Kuran*'ın yorumlanması ve şerhi) eleştirel yorumuna, tarihselleştirilmesine ve bağlanmasına müsaade etmiş; bu da yasal uyarıların ve *Kuran*'a ait yorumların aşıladığı ataerkinin eleştirilmesinin ve İslâm hukukunun dinamik algılanışının önünü açmıştır.

Müslüman reformizmini savunan, Müslüman toplumlarda ifade edildiği haliyle feminizm, Batılı fikirlerden etkilenmiş olduğu halde Avrupalı feminizmden sonra ortaya çıkmamış, hele onun izinden hiç gitmemiştir; daha ziyade onunla aynı zamanda ortaya çıkmış ve kendini sömürgeci karşıtı ve milliyetçi bir duruşla ifade etmiştir.⁸ Mısır vakası⁹ iyi bilinir; özellikle Margot Badran'ın çalışmaları, dinin toplumda temel bir imlem olduğu durumda, laik ve dinî aktivizm arasındaki sınırın inceliğini kanıtlamıştır.¹⁰ Ayrıca çoğunlukla “laik” olarak tanımlanan milliyetçi ve feminist şahsiyetler, kadın hakları savunularında İslâmî imleme çok önem vermişlerdir. Müslüman reformcularca geliştirilen düşünceden faydalanan Arap feministler, daha o dönemde, İs-

8 Bu konuyla ilgili olarak bkz. Kumari Jayawardena'nın ilk defa 1986 yılında Hindistan'da *Kali for Women* tarafından yayımlanmış olan *Feminism and Nationalism in the Third World* adlı çığır açan kitabı; Sonia Dayan-Herzbrun, *Femmes et politique au Moyen-Orient*, L'Harmattan, 2005. Meselenin günümüzde Ortadoğu'da feminizm meselesiyle ilişkili olarak sorunsallaştırılması konusunda bkz. Lila Abu Lughod, *Remaking Women: Feminism and Modernity in the Middle-East*, Princeton University Press, 1998.

9 Diğerlerine ilaveten bkz. L. Ahmed, *Women and Gender in Islam: Historical Roots of a Modern Debate*, Yale University Press, 1992; M. Badran, *Feminists, Islam, and Nation: Gender and the Making of Modern Egypt*, Princeton University Press, 1995; B. Baron, *Egypt as a Woman: Nationalism, Gender and Politics*, University of California Press, 2005.

10 M. Badran, *Feminists, Islam, and Nation*.

lâm'ın ataerkil bir din olmadığı, aksine cinsiyetler arası eşitliği desteklediği fikrini savunmuşlardır.

Daha sonra 1970'li yıllarda, çoğunluğu Müslüman olan toplumlarda, Müslüman kadın kimliğinin savunusunda dinî imlemi birinci plana koyarak kadınlar konusunda yeni bir diskur ve uygulamalar geliştiren, çoğunlukla İslâmcı aktivizme yakın kadın figürler ortaya çıkar.¹¹ Siyasal İslâm geliştikçe birtakım feminist yapı talepleri içeren bir İslâmî modernizmi destekleme amacıyla diskurların ortaya çıktığı görülür. Böylece İslâm'da kadınlar diskurunun gelişimine ve Müslüman aktivist uygulamalara iki hadise damgasını vuracaktır: bir yandan Ortadoğu'daki kadınların eğitim seviyesindeki artış –gittikçe daha fazlası üniversiteye gidebiliyor–, diğer yandan İslâmcı diskurun “yönetimin İslâmî”ni sorgularkenki yaklaşımı, dinî diskuru demokratikleştirme ve profili klasik İslâmî öğretilerine göre farklılık gösteren düşünürler tarafından geliştirilmiş alternatif bir bilgi birikimini meşrulaştırma becerisi. Zainah Anwar'ın bu kitapta takdim ettiğimiz makalesinde¹² çok doğru bir şekilde söylediği gibi, eğitilmiş Müslüman kadınlar, artık geleneksel İslâmî söylemden tatmin olmuyor ve dinî gelenekselciliğe sorular yöneliyor.¹³ İslâmcıların diskurları vasıtasıyla dinî bilginin yayılması ve geleneksel İslâmî öğretininkilerden farklı tabirlerle ifade edilmesi, dinî bilginin kadınlar tarafından yeniden yorumlanmasına olanak sağlamıştır.

11 *A Quiet Revolution: The Veil's Resurgence from the Middle East to America* (Yale University Press, 2011) kitabında Leila Ahmad, 1970 ve 80'li yıllarda Mısır'da dinî imlemin kullanılmasının ve türbanın yeniden ortaya çıkmasının hem sosyal adalet talebi hem de Batılı modelin reddi anlamına gelebileceğini göstermiştir.

12 Kitabın ikinci bölümünde “Dini yasa altındaki Malezya'da kadın hakları müzakereleri”.

13 *Féminisme, islamisme, soufisme* (Publisud, 1997) kitabında Abdessamad Dialmy, bir toplumsal hareket olarak İslâmcılığın Müslüman gelenekselciliği dahilinde yeni sorular sorduğunu ve kadınların katılımının bu gelenekselciliğin tür meselelerini ele alış şeklini etkilediğini ortaya koymuştur.